

The Effect of Citizenship Education in Promoting Social Responsibility Students

Kourosh Navazeni^{1*}

1 BA Student in Elementary Education Shahid Bahonar University of Arak (Farhangian)

* Corresponding author: kouroshn1381@gmail.com

Received: 2024-08-15

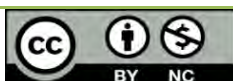
Accepted: 2024-09-28

Abstract

Among the psychological needs of students that affect their personal and academic performance are responsibility and socialization. Social responsibility helps students to establish their identity as members of society. In other words, fostering social responsibility in students is related to the development of their social skills and allows them to be active and responsible citizens. This research was carried out in a descriptive and library-type way with the aim of investigating the effect of citizenship education in promoting social responsibility in students. The findings show that the teachings of citizenship education are such that the student is involved in all-round participation with the community and the surrounding environment; It also teaches fair decision-making and judgment in social relations and creates mutual respect in ethnic, linguistic, racial, cultural and gender identities for the individual. This educational component is associated with incentives such as a sense of brotherhood, homogeneity, commitment and responsibility.

Keywords: Citizenship education, Students, Social responsibility

© 2023 Journal of Mental Health in School (JMHS)

This work is published under CC BY-NC 4.0 license.

© 2023 The Authors.

How to Cite This Article: Navazeni, K. (2025). The Effect of Citizenship Education in Promoting Social Responsibility Students. *JMHS*, 2(4): 44-53.

تأثیر تربیت شهروندی در ارتقا مسئولیت پذیری اجتماعی در دانش آموزان

کوروش نوازی^{*۱}

^۱ دانشجوی کارشناسی آموزش ابتدایی، دانشگاه شهید باهنر اراک (فرهنگیان)
* نویسنده مسئول: kouroshn1381@gmail.com

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۰۷/۰۷

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۵/۲۵

چکیده

از جمله نیازهای روانشناختی دانش آموزان که بر عملکرد فردی و تحصیلی آنان موثر است، مسئولیت پذیری و اجتماعی شدن می باشد. مسئولیت پذیری اجتماعی به دانش آموزان کمک می کند تا هویت خود را به عنوان عضوی از جامعه تثبیت کنند. به عبارت دیگر، پرورش مسئولیت پذیری اجتماعی در دانش آموزان به رشد مهارت های اجتماعی آن ها مربوط می شود و به آن ها اجازه می دهد تا به عنوان یک شهروند عضوی فعال و مسئول باشند. این پژوهش به روش توصیفی و از نوع کتابخانه ای و با هدف بررسی تأثیر تربیت شهروندی در ارتقا مسئولیت پذیری اجتماعی در دانش آموزان انجام شده است. یافته ها نشان می دهد آموزه های تربیت شهروندی به گونه ای است که دانش آموز را درگیر مشارکت همه جانبه با اجتماع و محیط پیرامون خود می کند؛ همچنین تصمیم گیری و قضاوت عادلانه در روابط اجتماعی را آموزش داده و احترام متقابل را در هویت های قومی، زبانی، نژادی، فرهنگی و جنسیتی را برای فرد بوجود می آورد. این مولفه آموزشی با مشوق هایی چون احساس برادری، همنوعی، تعهد و مسئولیت پذیری همراه است.

واژگان کلیدی: تربیت شهروندی، دانش آموزان، مسئولیت پذیری اجتماعی

تمامی حقوق نشر برای فصلنامه سلامت روان در مدرسه محفوظ است.

شیوه استناد به این مقاله: نوازی، کوروش. (۱۴۰۳). تأثیر تربیت شهروندی در ارتقا مسئولیت پذیری اجتماعی در دانش آموزان. فصلنامه سلامت روان در مدرسه، ۲(۴): ۴۴-۵۳.

مقدمه

از جمله مباحث عمده ای که نقش موثری در زندگی انسان دارد، مسئولیت پذیری است. زیرا در حوزه مسئولیت ها و تکلیف های فردی است که هویت انسان شکل داده می شود. مسئولیت به سه شکل یافت می شود: مسئولیت فردی، مسئولیت اجتماعی و مسئولیت الهی که هر کدام به ترتیب در برابر خود، خلق و خدا معنا پیدا می کند. موفقیت و کامیابی انسان در گذر خط سیر زندگی وی از این مراحل و ایفای نقش انسان در سه حوزه مذکور صورت خواهد گرفت.

مفهوم مسئولیت پاسخگو بودن و مورد بازخواست قرار دادن و گرفتن است. در فرهنگ های لغت، مسئولیت به معنای متعهد بودن و وظیفه شناس بودن آمده است. این کلمه با کلماتی همچون وظیفه، تکلیف، تعهد و حق، نیز هم معنی است، زیرا تا وظیفه ای برای کسی مشخص نشده باشد، مسئولیتی در قبال انجام دادن یا ندادن آن نیز نخواهد داشت و آنجا که سخن از حق است، تکلیف و مسئولیتی هم در پی آن خواهد بود و اثبات حق برای یک طرف، تکلیف و مسئولیتی را برای طرف دیگر به ارمغان خواهد آورد. مسئولیت پذیری از جمله ویژگی های فردی

نگرشهایی دارد که فرد را در تعامل اثرگذار و مطلوب با افراد دیگر و دولت یاری می‌رساند. (قلتاش و همکاران، ۱۳۸۹: ۳۸)

چارچوب نظری

مسئولیت پذیری اجتماعی

مسئولیت به معنای پاسخگویی قانونی، مالی یا اخلاقی است و فرد مسئول، انسانی است که معتمد و قابل اطمینان است. آگاهی از مسئولیت، یعنی آگاهی از اینکه خود، سرنوشت گرفتاری‌های زندگی، احساسات و در نتیجه رنج‌ها را بوجود می‌آورد. آدمی در راستای مسئولیت‌پذیری در جامعه، نقش‌هایی را عهده دار می‌گردد و حصار زندگی فردی و بی‌تفاوتی در هم شکسته، پیوندی عمیق بین سرنوشت و سعادت خویش با سرنوشت و سعادت دیگران، برقرار می‌کند و در نتیجه، زمینه‌ی تکامل، سعادت، رشد، توسعه و سازندگی خود و جامعه‌ی خویش را به تمامی ابعاد مهیا می‌سازد. زیرا خصوصیت مسئولیت‌پذیری در رفتار وجود انسان آثاری دارد که در قالب فضائل و کمالاتی چون اهتمام به امور دیگران، انسان دوستی، سوردسانی به هموعان در کار و زندگی فردی و اجتماعی، مردم‌گرایی و تعاون و همکاری، متبلور می‌شود. (اسدی، ۱۳۸۹)

مسئولیت‌پذیری اجتماعی به عنوان احساس تعهد و واکنش هر یک از افراد در قالب نقش‌های خود به دیگران تعریف می‌شود و شامل ابعاد اقتصادی اجتماعی، سیاسی فرهنگی و زیست محیطی می‌باشد (Craddock et al, 2022). این سازه را میتوان پیوند دهنده افراد به یکدیگر دانست که به افراد احساس تعلق جمعی می‌دهد و افراد در راستای توجه به منافع جمعی حرکت می‌کنند (Paola Palacios Garay et al. 2021). مسئولیت‌پذیری اجتماعی با سازه‌هایی مانند توسعه، اخلاقی، همدلی نوع دوستی و ارزشها و رفتارهای اجتماعی همپوشی دارد و به احساس مسئولیت در برابر تصمیم‌ها و رفتارهای شخص اعتماد به دیگران و صاحب اختیار بودن درباره رفتارهای تحت کنترل شخص اشاره دارد. رفتار مسئولانه از شاخص‌های انسان سالم در هر جامعه‌ای است و تقویت آن فقط با آموزش مسئولیت‌پذیری اجتماعی امکان‌پذیر خواهد بود؛ به طوری که در مسئولیت‌پذیری اجتماعی افراد گرایش مسئولانه دارند برای انجام فعالیت‌های مسئولانه احساس شایستگی می‌کنند خود را در انجام فعالیت‌های مسئولانه اثرگذار می‌بینند و اعمال و فعالیت‌های مسئولانه انجام می‌دهند (Droms and Stephen, 2015)

تربیت شهروندی

تربیت شهروندی یکی از مباحث مهم جهان در حوزه‌های مطالعات اجتماعی، سیاسی و علوم تربیتی می‌باشد و مباحث

هر انسان است. ریشه احساس مسئولیت در درون افراد است و ارزش‌های کسب شده فرد در خانه و جامعه، موجب رشد و جهت‌دهی این حس مسئولیت‌پذیری می‌شود. یک انسان مسئول، تماماً آمادگی دارد تا وظایف خود را به خوبی به انجام رساند. درک مفهوم مسئولیت‌پذیری با عث می‌شود که فرد نیازهای دیگران را در کنار نیازهای خود در نظر بگیرد. (نظامیان پور و همکاران، ۱۳۹۸) از این رو از جمله اساسی‌ترین مسائل در تعلیم و تربیت، مبحث مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان است. که همانند گوهری ارزشمند بوده که وجود آن موجب برتری انسان بر دیگر مخلوقات شده است.

در این راستا مسئولیت‌پذیری اجتماعی به مثابه یک سرمایه ارزشمند حیاتی، در همدلی انسان‌ها، به ویژه افرادی است که از مهارت‌های اجتماعی کمتری برخوردارند و از مهمترین عوامل پیشرفت و شکوفایی استعدادها، توانایی‌ها و اخلاقیات‌ها به شمار می‌رود و عامل مهمی در پیشرفت تحصیلی، جامعه‌پذیری، سازگاری اجتماعی با گروه همسالان محسوب می‌گردد. مسئولیت‌پذیری اجتماعی یک مهارت اجتماعی است که فرد را نسبت به پیامدهای تصمیماتش در مورد خود و سایر افراد جامعه متعهد و آگاه می‌کند و اگرچه همچون سایر رفتارهای اجتماعی است، اما این احساس تعهد و پایبندی به سایرین، مبتنی بر یک نگرش جامع و همه‌جانبه است. هرچقدر این نگرش عمیق‌تر باشد، احتمال وقوع رفتارهای مسئولانه از سوی فرد بیشتر خواهد بود. پیوند فرد و جامعه محکم‌تر می‌شود و همچنان که هیرشی نیز معتقد است «هرگاه پیوند فرد با هنجارها و ارزش‌های جامعه محکم شود، فرد کمتر دچار کج‌روی خواهد شد». (جلایی پور و حسینی، ۱۳۸۸)

با توجه به اینکه دانش‌آموزان به عنوان آینده‌سازان اصلی کشور به شمار می‌آیند که در آینده با پذیرش نقش‌ها و مسئولیت‌های متعددی، نقش اصلی در رشد و توسعه کشور را بر عهده خواهند داشت، لذا ارتقا مسئولیت‌پذیری به دانش‌آموزان باعث می‌شود آنها علاوه بر موفقیت در زمینه تحصیل خود، در عرصه‌های دیگر زندگی نیز سر بلند بوده و همواره احساس بالندگی را تجربه کنند. در این راستا تربیت شهروندی از جمله برنامه‌های موثر بر ارتقا مسئولیت‌پذیری در دانش‌آموزان است.

تربیت شهروندی به آن بخش از فعالیت‌های تربیتی اطلاق می‌شود که در اشکال رسمی و غیر رسمی، افراد یک جامعه را برای عضویت در جامعه آماده می‌کند. تربیت شهروندی، تدارک فرصت‌هایی برای اشتغال دانش‌آموزان در تجربه‌های معنادار یادگیری است به گونه‌ای که به تسهیل و رشد آنها به عنوان افراد متعهد و فعال اجتماعی و سیاسی بیانجامد. بر این اساس تربیت شهروندی نگاه ویژه‌ای به یادگیری دانش و توانش و

مهارت های اجتماعی و مسئولیت پذیری دانش آموزان استفاده کنند. این روش ها شامل ارتقاء همکاری و تعامل اجتماعی، ترویج ارزش های اخلاقی و اجتماعی، آموزش مهارت های حل مسئله و تصمیم گیری صحیح می شود.

محمدزاده و سلیمان پور (۱۳۹۹) در بررسی میزان تأثیر آموزش شهروندی بر مسئولیت پذیری اجتماعی، مهارت زیست محیطی و مهارت اجتماعی به این نتیجه دست یافتند که آموزش های شهروندی بر مسئولیت پذیری اجتماعی، مهارت اجتماعی و مهارت زیست محیطی کارکنان شهرداری، تأثیر معناداری نداشته است.

عزیزی فارسانی (۱۳۹۷) در پژوهشی به بررسی بایسته های تربیت شهروندی و تأثیر آن بر نظم اجتماعی دانش آموزان پرداخته و نتیجه گیری کرد چنانچه نگاه دقیق تر به موضوعات تربیت دانش آموزان گردد در تحقق جامعه اسلامی ومدنی که متناسب با فرهنگ کشور ایران باشد می توان گام های بلندی را پیمود. وقتی در جامعه ای قانون مداری باشد، نظم اجتماعی نیز حاکم می شود و رفتار شهروندی نوعی قرارداد اجتماعی است؛ که هدف اصلی آن ارتقای رفاه و امنیت در سطح جامعه است؛ اگر به این هدف به صورت درست و کامل دست پیدا کنیم نظم اجتماعی نیز محقق خواهد شد.

فتحی و سعادت مند (۱۳۹۴) در تحقیق خود به بررسی تربیت شهروندی در دانش آموزان ابتدایی پرداخته و نشان دادند تربیت شهروندان خوب یکی از مهم ترین دل مشغولی های اکثر نظام های تعلیم و تربیت در بسیاری از کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه است و مسئولان تعلیم و تربیت در این کشورها با عزمی راسخ و با تدوین برنامه های آموزشی متنوع، تربیت شهروند مناسب را در صدر اقدامات و فعالیت های خود قرار داده اند.

این تحقیق در مقایسه با پژوهش های پیشین در این حوزه بر آن است تا به بررسی نقش آموزش شهروندی به عنوان راهکاری موثر در تقویت مهارت های اجتماعی دانش آموزان در جهت ارتقا مسئولیت پذیری آنان بپردازد. بر این اساس، رفتار شهروندی به مثابه نهادی از اخلاق شهروندی تلقی می شود که دانش آموزان در فرآیندهای شکل گیری آن، رفتارهای متناسب با تغییرات اجتماعی را بروز داده و پیش از هر چیز دیگری، وسیله ای برای تنظیم روابط و مسئولیت های اجتماعی آنها تلقی می شود.

روش پژوهش

پژوهش حاضر با هدف بررسی تأثیر تربیت شهروندی در ارتقا مسئولیت پذیری اجتماعی در دانش آموزان به شیوه توصیفی و

مربوط به آن طی قرن اخیر رشد فزاینده ای داشته است (Idrissi et al., 2021). شهروندی مفهومی دوجانبه است که از یک سو دربردارنده حقوق و از طرف دیگر دربردارنده تکالیف و تعهدهایی می باشد، لذا مفهوم مذکور نمی تواند صرفاً یک مجموعه حقوق ایجاد نماید و افراد را از تعهد رها سازد (Joris et al., 2022). بنابراین، شهروندی ظرفیت و شایستگی عضویت در جامعه است و مفهوم شهروندی منزلتی به افراد جامعه و اعضای خود اعطا می کند و همه اعضای خود را با هم برابر می داند. (Kenyon & Christoff, 2020)

تربیت و آموزش شهروندی و شهروند مداری در واقع در برگیرنده یادگیری دانش، مهارت ها و ارزش هایی است که با ماهیت و شیوه های اداری یک نظام مردم سالار و مشارکتی همخوانی و ارتباط دارد، و عملاً به عنوان وسیله ای برای پرورش احساس تعلق به جامعه و داشتن هدفی در زندگی مورد استفاده قرار خواهد گرفت. چنین تربیتی از همان آغاز طفولیت نوعی اعتماد به نفس و رفتارهای مسئولانه را از نظر اجتماعی و اخلاقی بوجود می آورد. در واقع هدف از چنین تعلیماتی، پرورش "مسئولیت اجتماعی و اخلاقی"، "فعالیت گرایی اجتماعی" و "سواد سیاسی" ... می باشد. اجرای یادگیری و تربیت شهروندی در واقع سطح حداقل حقوق ساختاری و سیاسی فرد را در جامعه مشخص می کند، از سوی دیگر آگاهی نسبت به حقوق فردی - سیاسی و اجتماعی افراد را تقویت می کند. مردم سالاری و مشارکت در عرصه های سیاسی - اجتماعی - فرهنگی - اقتصادی و دینی را بسط می دهد. به نوعی این آموزش ها رعایت عدم اعمال تبعیض، برابری و مساوات طلبی در بهره مندی از عرصه های زندگی را در بین شهروندان ترویج می دهد. تربیت شهروندی در گسترش جامعه مدنی از جمله توسعه NGO ها، هویت های فرهنگی و فردی نقش بارزی می تواند داشته باشد، آموزش حقوق انسانی و جنسیتی، سطح حداکثر ادغام، حداقل درآمد، ایجاد امنیت جنسیتی - فیزیکی - اجتماعی - روانشناختی، مشارکت فعال ایجاد قابلیت، سواد سیاسی، کسب مهارت های برای انجام تغییر چون زبان یا توانایی در تجهیز گروهی، ایجاد مهارت و آموزش برای عمل و... همگی از موارد اجرایی تربیت و آموزش شهروندی است. (یاراحمدی خراسانی، ۱۳۹۰)

پیشینه پژوهش

اربابی و پرورش (۱۴۰۲) در پژوهشی به بررسی پرورش شهروندانی متعهد و مسئول: افزایش کفایت اجتماعی در دانش آموزان ابتدایی پرداختند. این مقاله به بررسی راهکارها و روش هایی می پردازد که معلمان می توانند از آنها برای تقویت

بدون این که کسی را ناظر بر اعمال خود بدانند. برای رسیدن به این منظور لازم است والدین از کودکی مسئولیت های مربوط به سن را به کودک القا کنند. همینطور مدرسه یکی از عوامل افزایش مسئولیت پذیری در دانش آموزان است. گاهی معلم برای بهتر جلوه دادن کار شاگردانش، کارها را خود انجام می دهد و نتیجه ای که به نمایش می گذارند کار واقعی شاگرد نیست و در نتیجه شاگرد می داند کار واقعی خودش نیست و تشویق دیگران موجب تقویت او نخواهد شد.

۲. عدم دخالت بیش از حد والدین

از دیگر شیوه های افزایش مسئولیت پذیری در نوجوانان عدم دخالت بیش از حد والدین در کار آن ها است. بعضی والدین برای تسریع و بهتر انجام شدن کار به فرزند کمک می کنند، با این کار فرزند مسئولیت نپذیرفتن را می آموزد. در تمام مراحل که سعی داریم حس مسئولیت پذیری را در نوجوان بی مسئولیت پرورش دهیم، همواره باید به اصل شناخت ویژگی های عقلانی، عاطفی، جسمانی و اجتماعی نوجوان آگاه باشیم و با توجه به ویژگی های شخصی اقدام به این کار کنیم. اهمیت افزایش مسئولیت پذیری در نوجوانان از این جهت است که با افزایش عزت نفس در نوجوانان و پختگی در آن ها همراه است. برای پرورش مسئولیت پذیری در نوجوانان باید شرایطی محیا شود که نیازهای زیستی و روانی دانش آموزان برآورده شود؛ همینطور قوای ذهنی و شناختی نوجوان شکوفا شود.

۳. حفظ عزت نفس دانش آموزان

یکی دیگر از علت های افزایش مسئولیت پذیری در نوجوانان عزت نفس نوجوان است. برای تشویق نوجوان به قبول مسئولیت پذیری باید عزت نفس و ارزشمندی شخصیتش حفظ شود. همینطور نظم و انضباط در وجود نوجوان باید تقویت شود؛ گاهی نوجوان به دلیل بی انضباطی احساس بی کفایتی و بی ارزشی می کند و اعتماد به نفس خود را از دست می دهد و در انجام مسئولیت خود موفق نمی شود. باید به نوجوان فرصت داد که به تنهایی مهارت های جدیدی فرا گیرد. در واقع با سپردن مسئولیت های جزئی، نوجوان را برای مسئولیت های بزرگتر آماده کرد. اجازه بیان و ابراز عقاید به نوجوان داده شود تا هرکجا که لازم است دست به انتخاب بزند. گاهی والدین ناخواسته با رفتارهایی منجر به بی مسئولیتی نوجوان می شوند. نوجوان باید مسئول اعمال خود باشد و اگر در اثر بی احتیاطی چیزی یا قرار ملاقاتی را از دست داد، هزینه را خودش متحمل شود. والدینی که همیشه از فرزندانشان در مقابل تجربه عواقب رفتار محافظت می کنند، در واقع مانع مسئولیت پذیری او می شوند.

از نوع کتابخانه ای انجام شده است و با توجه به روش پژوهش، جامعه آماری پژوهش شامل کلیه اسناد، مدارک و منابع مرتبط با موضوع مورد بررسی از قبیل کتب، مقالات و پایان نامه ها می باشد.

یافته های پژوهش

مسئولیت پذیری اغلب به نوعی ارتباط بین افراد و محیط آن ها اشاره دارد. در این راستا یک شرط کلی در مورد مسئولیت پذیری وجود دارد و آن آزادی عمل بوده که بر اساس اهداف و انگیزه های فعالیت ها و اقدامات افراد در ارتباط با یکدیگر می باشد. این پیش شرط کلی را می توان به جنبه های مختلفی تقسیم کرد از جمله تمایل به اقدام، توانایی پیش بینی و دوراندیشی، امکان اقدام کردن و وجود مهارت های یک ارزیابی آگاهانه (هاشمی و همراهی، ۱۳۹۴)

مسئولیت پذیری یک انتخاب آگاهانه و بدون اجبار در تعیین رفتار خود و چگونگی رفتار با دیگران در مناسبات اجتماعی است. نتایج پژوهش ها ی متعدد نشان می دهد که رفتار مسئولانه در روابط بین فردی سبب انعطاف پذیری، سازگاری اجتماعی و درنهایت موفقیت در زندگی خواهد شد. رفتار غیرمسئولانه نیز موجبات رفتار خودخواهانه و اغتشاش در مناسبات اجتماعی را فراهم می سازد. از همین رو وجود افراد با روحیه مسئولیت پذیری بالا یکی از سرمایه های عظیم اجتماعی به شمار میرود. اما متأسفانه امروزه شاهد افراد مسئولیت گریز بوده و محیطهایی وجود دارند که زمینه های مسئولیت گریزی را در افراد تقویت می کنند. شواهد آماری حاکی از آن است که امروزه ضعف اخلاقی به عنوان مهمترین معضل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شناخته می شود و نوجوانان از روحیه مسئولیت پذیری پایینی در حوزه فردی و اجتماعی برخوردارند.

راهکارهای بهبود مسئولیت پذیری در دانش آموزان

حس مسئولیت پذیری در دانش آموزانی که دوران کودکی خوبی را سپری کرده باشند و توسط والدین سرکوب نشده باشند بصورت فطری وجود دارد. تنها کاری که باید در دوران مدرسه این دانش آموز انجام داد، این است که اجازه داد فطرت او به خوبی خودش را نمایان کند و بستر مناسب را برای مسئولیت پذیری دانش آموزان فراهم کرد.

۱. درونی کردن مسئولیت پذیری برای دانش آموزان

یکی از ترفند های افزایش مسئولیت پذیری در دانش آموزان درونی کردن آن در ذهن دانش آموز است؛ یعنی بدون ترس از والدین و معلم، آن وظیفه را جزئی از خود بدانند و انجام دهد،

۴. الگوبابی برای دانش آموزان

برای پرورش مسئولیت پذیری دانش آموزان، والدین و مربیان باید سعی کنند یک الگوی مسئولیت پذیر و خوب برای دانش آموز باشند. اگر او خواهر یا برادر بزرگتری دارد، باید از فرزندان بزرگتر خواسته شود که یک تصویر مسئولیت پذیر و خوب از خودشان به نمایش بگذارند. حس مسئولیت پذیری همیشه یک رابطه دو طرفه بوده و هست. اگر انتظار داریم کودک مسئولیت پذیر باشد، پدر و مادر باید الگوی این مسئولیت پذیری را به او ارائه دهند. در این رابطه دو طرفه باید هر دو طرف حضور داشته باشند، زبان مشترک داشته باشند، خواسته یکدیگر را بشنوند و متقابلاً به آن پاسخ بدهند. همین مساله در رابطه بین دانش آموز و معلم هم کاملاً صدق می کند.

۵. از بین بردن ترس از اشتباه در دانش آموز

حس مسئولیت پذیری دانش آموزان وقتی به وجود می آید که به آنان، مسئولیت واگذار شود. اگر بخواهید دانش آموزان و آینده سازان کشور مسئولیت پذیر باشند نباید آن ها را از اشتباه کردن ترسانند. اگر دانش آموزان در رویارویی با مسائل زندگی اطلاعاتی داشته باشند و از اشتباهات خود درس بگیرند، بهتر می توانند انسان هایی مسئولیت پذیر باشند. شرط اصلی برای موفقیت در ایجاد حس مسئولیت پذیری در فرد ثبات قدم و متعهد بودن است. همزمان با این موضوع باید به وی یادآوری کرد که در هر شرایطی باید تبعات اشتباهاتش را نیز بپذیرد.

تربیت شهروندی و نقش آن در بهبود مسئولیت پذیری

تعلیم و تربیت شهروندی یک مفهوم چالش برانگیز است که با ایدئولوژی های مختلف و انتظارات تجویزی همراه است، به این دلیل با اصطلاحات دیگر مانند تربیت ملی گرایانه، تعلیم و تربیت اجتماعی و سواد سیاسی به کار برده می شود. در دو دهه گذشته، در مورد مفهوم شهروندی یک تجدیدنظر بنیادی صورت گرفته است. و آنچه باعث بروز این تجدیدنظر شده، موثر از تغییرات جوامع مدرن از نظر زندگی اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است. این تغییرات نقش موثری روی نوع و شکل ارتباطات در جامعه مدرن، در سطوح بین فردی، درون فردی، گروه های جامعه، نواحی، ملل، مناطق و بلوک های اقتصادی و سیاسی داشته است. در این چنین شرایطی، تربیت شهروندی با موفقیت همراه بوده است. هرچند شهروندی در این راه تغییرات زیادی به خود دیده است، اما در کل تجربه با ارزشی است. تربیت شهروندی با عناصر و مولفه هایی نظیر دانش شهروندی، مهارت های

شهروندی، نگرش شهروندی، مسئولیت پذیری، تفکر منطقی، احترام به حقوق فردی، مشارکت سیاسی و اقتصادی، حفظ هویت و فرهنگ ملی، اهتمام در توسعه منابع ملی، تلاش برای خودکفایی، کاربست دستاوردهای علمی و تکنولوژیکی در حل مسائل جاری و غیره در ارتباط است (دهدار و ستوان، ۱۳۹۶)

نظام تعلیم و تربیت در هر کشور تحت تاثیر نظام ارزش های حاکم بر جامعه بوده و از این رو تربیت شهروندی نیز می بایست در جهت فرهنگ و هویت دینی و ملی جامعه صورت گیرد. در این راستا زندگی شهروندی می بایست شامل محتوای عینی محیط زندگی دانش آموز در جامعه باشد.

امروزه نقش موثر آموزش شهروندی و شناخت ابعاد و اصول شهروند مداری در تقویت روح جمعی و وجدان جمعی جامعه به اثبات رسیده است. ویژگی های شهروندی و شهروند مداری بخش جدایی ناپذیر از الگوهای زندگی اجتماعی است که در این زمینه حکومت ها و دولت ها موظفند در قالب نهادهای اجتماعی و سازمان های ذیربط نسبت به توسعه و گسترش تعلیم و تربیت رسمی و غیر رسمی آن اقدام نمایند؛ این ویژگی ها از همان دوران کودکی و سنین آغازین، آموزش داده می شود. (یاراحمدی، ۱۳۹۰) نظام تعلیم و تربیت موظف به کمک رساندن به کودکان و نوجوانان در جهت پرورش شهروندانی مسئول، مشارکت کنندگانی فعال در مسائل اجتماعی، فراگیرانی موفق و با اعتماد به نفس می باشند. افرادی که علاوه بر دارا بودن ارزش ها و ویژگی های مورد قبول جامعه، در جهت بهسازی و ارتقا فرهنگ جامعه تلاش نمایند.

از منظر معلمان و مربیان تعلیم و تربیت، مدرسه محلی در جهت آمادگی پیدا کردن دانش آموزان برای تمرین و تجربه زندگی در عرصه های متفاوت است. به عبارت دیگر مدرسه مکانی برای آموزش و یادگیری حقوق و مسئولیت های شهروندی می باشد. از این رو تربیت شهروندی هدف اصلی در توسعه مدارس امروزی است. به بیان دیگر مدارس می بایست به عنوان مدرسه زندگی فعالیت داشته باشند. برای دستیابی به ویژگی های شهروندی، لازم است مدارس به محلی برای بوجود آوردن فرصت های مناسب تجربه کردن و تمرین عرصه های متنوع زندگی تبدیل شوند تا از این راه زمینه های لازم در جهت برطرف کردن نیازهای فردی، خانوادگی و اجتماعی دانش آموزان فراهم شود. بنابراین ضروریست مدرسه به عنوان الگو و نمونه ای کوچک از جامعه باشد که در آن دانش آموزان در زمینه های مختلف مانند حرفه، دین، سیاست، فرهنگ، علم و فناوری، خانواده، بهداشت محیط زیست، ارتباطات، و مانند آن به یادگیری بپردازند و تحقق این امر مستلزم پرداختن هرچه بیشتر به تربیت شهروندی و مهارت های زندگی در سطح مدارس است.

متعهد باشد و بخشی از اوقات خویش را صرف کار نماید تا از این طریق بتواند به توسعه همه جانبه جامعه خود در چرخه های نظام اجتماعی کمک نماید. ۲- یک عضو جامعه شهروندی به گونه ای آموزش می بیند که روحیه خدمت به جامعه را در بهزیستن دیگران در خود تقویت کند و به نوعی مددکار موثری برای حل مسائل و پیامدهای زندگی دیگران باشد. ۳- شهروند یک جامعه باید ارزش های اجتماعی که منجر به اخلاق و رفتار اجتماعی مثبت شده در خود تقویت کند و به آن ها احترام گذارد. ۴- باید روحیه آینده نگری و نقادانه ای نسبت به فعالیت های فرهنگی و تولیدی جامعه در شهروندان بوجود آورد و آن ها را بسط و آموزش داد و باید در جهت رشد و بالندگی این نظرگاه ها اهتمام زیادی ورزید. ...

د) آموزش شهروندی به عنوان یک فرد متعهد در جامعه جهانی

این است که ۱- شهروندان را وطن خواه کرد و به عشق جاودانه نسبت به ملت، تاریخ و فرهنگ تمدن جامعه ای که در آن زندگی می کند سوق داد. ۲- شهروندان را برای احتدام گذاشتن و حفظ میراث فرهنگی، نمادهای ملی جهانی و دینی آموزش داد و حتی نگهداری آثار گذشتگان و دستاوردهای آنان را تقویت کرد. ۳- باید نهادهای آموزشی مروج ویژگی ها و هنجارهای عالی، ملی و بین المللی در بین شهروندان و به نوعی حرمت گذاری و متعهد به ارزش های انسانی و پذیرش قبول مسئولیت های ملی و جهانی در بین شهروندان را تقویت کرد.

به طور کلی آموزش شهروندی موجب بهبود مهارتها و تواناییهای رفتاری و شناختی دانش آموزان می گردد. در فرآیند آموزش اصول و قواعد شهروندی، افراد می آموزند که در مقابل چالشهای زندگی، موضع منفعل نداشته باشند و با سنجیدن همه جوانب امور نسبت به اخذ تصمیمات منطقی مبادرت ورزند. از طرفی اخلاق شهروندی ایجاب می کند که فرد در برابر امور زندگی فردی و اجتماعی، بی تفاوت نباشند، مدام به نقد امور و پدیده ها بپردازد و با استفاده از استدلال منطقی، حقانیت و جاهت قانونی و مدنی قراردادهای و ارزشهای اجتماعی را برای خود و دیگران نشان دهد. عینیت یافتن اخلاق شهروندی در شئون زندگی فردی و اجتماعی موجب می شود فرد در موقعیتهای بین فردی از ابراز خشم و عصبانیت پرهیز کند، نسبت به حل تعارضات بیت فردی از راهکارهای سودمند اجتماعی و سالم استفاده کند، در مدیریت هیجانات منفی و استرسهای تجربه شده از رو شهای مفید و کارآمد استفاده کند و از بکار گیری راهکارهای منفی نظیر اجتناب پرهیز نماید. در فرآیند آموزش اخلاق شهروندی به افراد یاد داده می شود

آموزش شهروندی در مدارس

با در نظر گرفتن این که یکی از کارکردهای اصلی هر نظام آموزشی، اجتماعی کردن افراد جامعه است، و این امر نیز بیشتر از طریق برنامه های آموزشی و درسی صورت می گیرد و با توجه به اهمیت و جایگاه سازماندهی محتوا در برنامه درسی، نقش آن در یادگیری موثر، ضرورت استفاده منطقی از شیوه های سازماندهی در تهیه برنامه های درسی، تعیین اصول و روشهای مناسب سازماندهی محتوا و نیز این واقعیت که در بسیاری از کشورها، روشهای آموزشی، بستر مناسبی برای آموزش شهروندی است؛ چالشها و مشکلاتی که چنین آموزشی در ایران با آن مواجه است، شیوه انتخاب روشهای آموزشی مناسب در تعلیم و تربیت با محوریت حقوق شهروندی ضرورت می یابد. (گوازی، ۱۳۸۷)

در واقع آموزش شهروندی از منظر تربیتی در جامعه ایران با توجه به ساختار فرهنگی دارای یکسری از ویژگی هاست که شامل مشخصات ذیل می باشد: (پاراحمدی، ۱۳۹۰)

الف) آموزش شهروند به عنوان یک فرد

ساختار تعلیم و تربیت فردی در حوزه آموزش های شهروندی باید بگونه ای باشد که فرد از طریق این آموزش ها بتواند ۱- از آزادی برخوردار باشد. ۲- به دموکراسی یا مردم سالاری احترام گذارد. ۳- متکی به خود بوده و من مستقلی داشته باشد، که این خود از رشد و تعادل قابلیت ها نشات می گیرد. ۴- ابتکاری قوی و اراده ای با مصمم در زندگی داشته باشد. ۵- حق شناسی و حرمت گذار باشد. ...

ب) آموزش شهروند به عنوان یک عضو از خانواده

اینگونه می باشد که ۱- شرایط و فضای خانه را به صورت جایگاهی در آورد که سرشار از عشق و شادی آور باشد. ۲- خانه را برای آرامش و آسایش و فضای تعامل بایکدیگر مهیا کند. ۳- فضای خانه و تعاملاتی که با سایر اعضای خانواده ایجاد می کند به سمت تعلیم و تربیت یا اجتماعی شدن سوق یابد. ۴- ارتباطات انسانی را به نحو احسن در فضای خانواده گسترده کند، و معاشرت خود را بسط دهد و از آن لذت ببرد. ...

ج) آموزش شهروندی به عنوان یک عضو از جامعه

بر اساس این مولفه ۱- باید ساختار آموزش شهروندی از بعد تربیتی به گونه ای باشد که فرد یک عضو کارطلب. کارگزار

زندگی را به مثابه موقعیتهایی ببینند که دائماً در حال تغییر است و سازگاری با این تغییرات مستلزم این است که فرد خودش را در برابر آنها، محکوم به شکست تلقی نکند؛ بلکه از پیش به مهارت‌های کنترل استرس مجهز شود تا از این طریق بتواند از استرس‌های تعدیل شده به عنوان نیروی مثبت جهت حرکت در مسیرهای زندگی بهره بگیرد. از طرفی، مجهز شدن افراد به ارزشها و اخلاق شهروندی باعث می‌شود فرد یاد بگیرد در مقابل امور غیرمترقبه دچار رخوت و بی‌عملی نشود و در برابر ناکامی‌ها، دچار طغیانهای خشم و نفرت نگردد؛ بلکه به نحوی عمل کند که از بروز ناگهانی هیجانات منفی بکاهد و با کنترل خشم، تصمیم درست جهت مواجهه با موقعیت‌ها اتخاذ نماید. از طرفی تبلور عینی اخلاق شهروندی در کلیت نظام شخصیتی موجب می‌شود فرد در تنظیم هیجانات منفی خویش از راهبردهای سازگارانه استفاده کند، به طور مداوم به ارزیابی مجدد موقعیتهای و بازنگری در برنامه‌ها و تصمیمات بپردازد و از افتادن در دام خود سرزنی، انکار، نشخوارهای ذهنی و سرزنش دیگران پرهیز کند. تحقق عینی اخلاق شهروندی در نظام رفتاری فرد موجب می‌شود افراد بتوانند در زندگی فردی و اجتماعی خویش به صورت هدفمند عمل نمایند و با مدیریت زمان و بهره‌گیری حداکثری از تواناییهای خویش از زندگی بی‌هدف و بی‌معنا بپرهیزند. به تعبیر دیگر، در فرآیند آموزش حقوق و اخلاق شهروندی به افراد یاد داده می‌شود از کنار لحظات زندگی خویش بی‌تفاوت عبور نکنند و زندگی خویش را به دست حوادث و امور غیرقابل پیش‌بینی نسپارند، به طور مداوم به هدف‌گذاری در زندگی بپردازند و از این طریق، نیروی محرکه درونی برای زندگی خویش به وجود آورند و از درون برای ساختن دنیای خویش برانگیخته شوند. رفتار شهروندی به مثابه نهادی از اخلاق شهروندی تلقی می‌شود که فرد در فرآیندهای شکل‌گیری آن، رفتارهای متناسب با تغییرات اجتماعی را بروز داده و پیش از هر چیز دیگری، وسیله‌ای برای تنظیم روابط اجتماعی انسانها تلقی می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری

پرداختن به جایگاه مسئولیت‌پذیری در عرصه‌های مختلف زندگی، از مباحث بسیار ضروری جامعه کنونی ماست؛ زیرا زندگی پیچیده انسان امروزی با رشد و پیشرفت تکنولوژی و نیز سهولت دسترسی به انواع اطلاعات مفید و غیرمفید و فرو ریختن مرزهای اجتماعی، فرهنگی و جغرافیایی با چالش‌های فراوانی روبه‌رو است که از آن جمله می‌توان به جهانی شدن و بومی‌ماندن، بحران جمعیت، بحران سلامتی و تغذیه، دگرگونی‌های فناوری، اثرات فناوری نوین ارتباطی بر مهارت

های اجتماعی و اخلاقیات، مشکلات خانوادگی و... اشاره کرد. از همین رو پرورش روحیه مسئولیت‌پذیری از اهداف غایی تعلیم و تربیت به شمار می‌رود. رشد و تقویت حس مسئولیت‌پذیری به عنوان یکی از اهداف مهم تعلیم و تربیت از دیرباز مورد توجه برنامه‌ریزان، معلمان، مربیان، والدین و حتی خود جوانان بوده است. در این راستا تربیت شهروندی از جمله برنامه‌های موثر بر ارتقا حس مسئولیت‌پذیری در دانش‌آموزان است. شهروندی فرآیندی در ارتباط با تمام عمر انسان است و از این رو همه نیازمند آموزش‌های مرتبط با شهروندی در مراحل مختلف زندگی خود می‌باشند. دانش‌آموزان نیز از آن دسته از افراد می‌باشند که نیاز به آموزش در زمینه‌های اخلاقی، رشد مهارت‌های اجتماعی و علمی دارند تا بتوانند در همه تصمیم‌گیری‌های خود در خانه و یا مدرسه و جامعه مشارکت داشته و به عنوان شهروندی مسئول، به گونه‌ای فعال در مناسبات اجتماعی حضور داشته باشند. در این راستا آموزش و پرورش وظیفه اصلی را برعهده دارد. در زمانی که دانش‌آموزان به سنین نوجوانی و جوانی می‌رسند، مدرسه موظف است چگونگی ایجاد یک زندگی مستقل را به آنان بیاموزد و افزون بر آموزش مهارت‌های ضروری، به آموزش مهارت‌هایی از جمله نحوه پیدا کردن شغل، مستقل شدن از خانواده، مدیریت امور مالی خود و آشنایی با مقررات ادارات و قوانین حکومتی نیز بپردازد. نوجوانان و جوانان نیاز به مهارت‌های مختلف نظری و عملی علاوه بر شایستگی‌های فکری و رفتاری خاص در جهت آغاز زندگی مستقل خود دارند و مدرسه موظف است در این زمینه به آنان کمک کرده تا قادر باشند در زندگی اجتماعی خود به عنوان شهروندی مسئول نقش خود را ایفا کنند.

موازین اخلاقی

در این مطالعه اصول اخلاق در پژوهش شامل اخذ رضایت آگاهانه از شرکت‌کنندگان و حفظ اطلاعات محرمانه آنها رعایت گردیده است.

تشکر و قدردانی

پژوهشگران مراتب قدردانی و تشکر خود را از کلیه شرکت‌کنندگان این پژوهش که با استقبال و بردباری، در روند استخراج نتایج همکاری نمودند، اعلام می‌دارند.

فهرست منابع

- Arbabi, M., Parvaresh, F. (2022). Cultivating a committed and responsible city: increasing social competence in elementary school students, the second international conference on humanities, educational sciences, law and social sciences. [Persian]
- Asadi, F. (2010). Comparison of the level of emotional control and responsibility of high school girls of Shiraz, Shiraz, master's thesis, Islamic Azad University, Maroodasht branch. [Persian]
- Azizi Farsani, F. (2017). The needs of citizenship education and its impact on social students, National Conference of New World Orders in Education, Psychology, Law and Cultural-Social Studies, Khoi. [Persian]
- Craddock, N., Spotswood, F., Rumsey, N., Diedrichs, P.C (2022) WW uuuul eaaaate the public that cosmetic procedures are as aaf ss oormll miii iiee": Urrrr tiiii corporate social responsibility from the perspective of the cosmetic procedures industry. *Body Image*. 43: 75-86.
- Dehdar, M., Sotvan, P. (2016). Citizenship Education, <https://sedayemoallem.ir/item/10926> [Persian]
- Droms, C., Stephen, S.A.K. (2015). The effectiveness of social responsibility courses in higher education. *Journal of Learning in Higher Education*, 11(2): 15-21
- Fathi, M.R., Saadatmand, Z. (2014). Citizenship in elementary school students, the first scientific research conference on the development and promotion of science education in Iran. [Persian]
- Gawazi, A. (2008). The method of selecting and organizing the curriculum. *Educational Innovations Quarterly*, (25), 11-48. [Persian]
- Gholtash, A. Yarmohamedian, M. Foroghi Abri, A. & Mirshah Jafari, S. (2010). In the review of the educational progress of citizenship in the curriculum of the elementary school in Iran. *Journal of Educational Sciences of Shahid Chamran University of Ahvaz*, (90), 72-63. [Persian]

تعارض منافع

نویسندگان این مطالعه هیچ گونه تعارض منافی در انجام و نگارش آن ندارند.

منابع فارسی

- اربابی، محسن؛ پرورش، فاطمه. (۱۴۰۲). پرورش شهروندانی متعهد و مسئول: افزایش کفایت اجتماعی در دانش آموزان ابتدایی، دومین کنفرانس بین المللی علوم انسانی، علوم تربیتی، حقوق و علوم اجتماعی
- اسدی، فاطمه. (۱۳۸۹). مقایسه سطح کنترل عواطف و مسئولیت پذیری دختران مقطع متوسطه ایثارگر و عادی شهر شیراز، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت.
- جلایی پور، ح؛ و حسینی سر، م. (۱۳۸۸). عوامل اجتماعی موثر بر بزهکاری: مطالعه موردی: شهر رشت. *مجله جامعه شناسی مسائل اجتماعی*، ۱۰ (۱۱۸)، ۱۱۷-۱۳۹.
- دهدار، مجتبی؛ ستوان، صادق. (۱۳۹۶). *تعلیم و تربیت شهروندی*، <https://sedayemoallem.ir/item/10926>
- عزیزی فارسانی، فایزه. (۱۳۹۷). *بایسته های تربیت شهروندی و تاثیر آن بر نظم اجتماعی دانش آموزان، کنفرانس ملی دستاوردهای نوین جهان در تعلیم و تربیت، روانشناسی، حقوق و مطالعات فرهنگی - اجتماعی، خوی*
- فتحی، محمدرضا؛ و سعادت‌مند، زهره. (۱۳۹۴). *تربیت شهروندی در دانش آموزان ابتدایی، اولین کنفرانس علمی پژوهشی راهکارهای توسعه و ترویج آموزش علوم در ایران*
- قلتش، ع؛ یارمحمدیان، م؛ فروغی ابری، ا و میرشاه جعفری، س. (۱۳۸۹). *در نقد و بررسی رویکرد پیشرفت گرای تربیت شهروندی در برنامه درسی دوره ابتدایی ایران. مجله علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران اهواز، شماره ۹۰، صص ۶۳-۷۲*
- گوازی، آ. (۱۳۸۷). *شیوه انتخاب و ساماندهی برنامه درسی. فصلنامه نوآوریهای آموزشی، شماره ۲۵، سال هفتم، صص ۴۸-۱۱*
- محمدزاده، شیمیا؛ سلیمان پورعمران، محبوبه. (۱۳۹۹). *بررسی میزان تاثیر آموزش شهروندی بر مسئولیت پذیری اجتماعی، مهارت زیست محیطی و مهارت اجتماعی، علوم و تکنولوژی محیط زیست، مقاله ۶، دوره ۲۲، شماره ۱۱ - شماره پیاپی ۱۰۲، صفحه ۹۰-۷۵*
- نظامیان پور، طاهره؛ سلیمی، لادن؛ و فلاح، وحید. (۱۳۹۸). *تدوین برنامه درسی مبتنی بر فلسفه برای کودکان پایه چهارم در درس علوم تجربی با تاکید بر کاوشگری علمی. فصلنامه تحقیقات مدیریت آموزشی، ۱۰ (۴)، ۳۷-۱۵*
- هاشمی، سید احمد؛ همراهی، مهرداد. (۱۳۹۴). *مسئولیت پذیری اجتماعی، سومین کنفرانس بین المللی پژوهشهای نوین در مدیریت، اقتصاد و حسابداری، استانبول، ترکیه.*
- یاراحمدی خراسانی، مهدی. (۱۳۹۰). *مطالعه نقش و ابعاد آموزش شهروندی*، <http://athir.blogfa.com/post/3690>

- Mohammadzadeh, S.h., Suleiman Pourimran, M. (2019). Investigating the impact of citizenship education on social responsibility, environmental skill and social skill, environmental science and technology, 22(11): 75-90. [Persian]
- Nezamian, T., Salimi, L., Fallah, V. (2018). Developing a curriculum on philosophy for the fourth grade in children's experimental science course with an emphasis on scientific exploration. Educational Management Research Quarterly, 10(4), 15-37. [Persian]
- Paola Palacios Garay, J., Zavaleta Oliver, J.M., Chaccara Contreras, V. (2021). Social responsibility in university students according to gender and age. Health Education and Health Promotion, 9(Special Issue): 513-519
- Yar Ahmadi Khorasani, M. (2011). Role Study and Citizenship Education, <http://www.blogfa.com/post/3690> [Persian]
- Hashemi, S.A., Hamrahi, M. (2014). Social Responsibility, 3rd International Conference on New Researches in Management, Economics and Accounting, Istanbul, Türkiye. [Persian]
- Idrissi, H., Engel, L.C., Benabderrazik, Y. (2021). New visions for citizen formation: An analysis of citizenship education policy in Morocco. Education, Citizenship and Social Justice, 16(1): 31-48.
- Jalaipour, H., Hosseini Sar, M. (2009). Social factors on delinquency: case study: Rasht city. Journal of Sociology of Social Issues, 10 (118), 117-139. [Persian]
- Joris, M., Simons, M., Agirdag, O. (2022). Citizenship-as-competence, "What else"? Why European citizenship education policy threatens to fall short of its aims. European Educational Research Journal; 21(3): 484-503.
- Kenyon, E., Christoff, A. (2020). Global citizenship education through global children's literature: An analysis of the NCSS Notable Trade Books. The Journal of Social Studies Research; 44(4): 397-408

